

Aiziet tālu aiz apvāršņa. Kā teātrī uzrunāt pusaudzi?

Nacionālajā un Dailes teātrī sezonas sākumā ir iestudēti darbi jauniešiem, kas savā starpā atšķiras gandrīz it visā. Vai eksistē pareizā formula, kā uzrunāt pusaudzi?

ATIS ROZENTĀLS

Diena

13.10.2024.

Ja kāds vēlas pierādījumu apgalvojumam, ka nav vienas receptes, kā iestudēt izrādes jauniešiem, šī rudens piedāvājumā divos lielākajos Rīgas teātros šādu pierādījumu var atrast. Nacionālajā teātrī Jurgis Lūsis debitē kā režisors kamerstila izrādei *Dullais Dauka* Jaunajā zālē, savukārt Dailes teātra Lielajā zālē viesrežisors Jons Tertelis ir iestudējis *Zilo lapsu* – vērienīgu ceļojumu tiklab pasakas, kā zemapziņas pasaulē.

Zēns, kurš nenoslīka

Sudrabu Edžus (1860–1941) personība joprojām izsauc strīdus – viņš ir dzīvojis un miris Padomju Savienībā, savā daiļradē ir izteikti antiklerikāls, un viņa slavenākais stāsts *Dullais Dauka* visdrīzāk ir radies, iedvesmojoties no poļu literatūras klasiķa Boļeslava Prusa stāsta *Anteks*, taču diez vai ir pamats bargi runāt par plaģiātu, kā gluži nesen atkal gadījās lasīt sociālajos tīklos. Sudrabu Edžum ir paveicies, ka viņam nav pielipuši padomju varu slavinoši citāti (atšķirībā, piemēram, no Jāņa Sudrabkalna, kura iešana pāri robežām paceltu galvu ilgstoši aizēnojusi visu to vērtīgo, ko dzejnieks sacerējis Latvijas brīvvalsts laikā), – mēs vienkārši šos darbus nezinām. Jautājums, ko iesākt ar rakstnieka piemiņu, joprojām ir atklāts.

Dullais Dauka ir stāsts, kas ir izturējies laika pārbaudi un, kā to īpaši jūtam Jurģa Lūša izrādē Nacionālajā teātrī, no sociālistiskā reālisma pārlicenoši iekāpis simbola statusā. Dauka vairs nav tikai viens atsevišķs zvejnieku zēns, kurš vēlas noskaidrot, kas ir aiz horizonta. Lielais skaits izrāžu un Andra Dzenīša opera (pirmizrādīta 2012. gadā) apliecina, ka teātriem ir pietiekams stimulants pārvarēt īsā stāsta robežas, lai atkal un atkal pievērstos

šim varonim – brīžiem, kā Liepājas Leļļu teātra izrādē *Dauka*. Labie jautājumi (2022), pat samērā tālu aizejot no pirmavota.

Jurģa Lūša izrāde mazajā spēles laukumā paša režisora dramaturģijā koncentrējas uz trim aktieriem – Kārli Reijeru titullomā un Elzu Rūtu Jordāni un Ivaru Pugu pārējās lomās. Jaunā aktrise Elza Rūta Jordāne – vēl Latvijas Kultūras akadēmijas studente, bet jau uzņemta Nacionālā teātra štatā – viegli pārlec no rūpju nomāktas mātes uz mazo baronesi, iezīmējot tēlos svarīgāko. Paradoksālā kārtā viņas pirmais iznāciens Nacionālā teātra publikas priekšā mazajā formā ir spilgtāks nekā viņas kursabiedrenei Agatei Marijai Bukšai, kurai Lielās zāles iestudējumā *Cilvēki laivās* ir mazāk iespēju parādīt savu individualitāti. Ivars Puga *Dullajā Daukā* spēlē ar vecākā biedra attieksmi – reizē labvēlīgi, bet pārāk nepiepūloties. Aktieris prot šarmēt, tāpēc skatītājs vēlīgi smejas, nevis skaišas.

Ildzes Jurkovskas iekārtotā telpa ir izteikti butaforiska – tas, ka akmeņi nav īsti, tiek uzsvērts, vienlaikus akmens pārvēršanās par govi, iespraužot tajā ragus, ir asprātīga. Lienītes Slišānes gaismu partitūra un Henrija Poikāna skaņas dizains palīdz radīt atmosfēru, kas skatītāju ievieļ stāstā un liek noticēt, ka *Dauka* nav vienkārši noslīcis jūrā, bet kļuvis par kaut ko līdzīgu Zemes pavadonim. Skatoties iestudējumā, kurā autori ir ielikuši arī konkrētu eksaktu saturu, nāk prātā, ka mūsdienās zināmu popularitāti gūst plakanās Zemes teorija, tāpēc *Daukas* pārdomas par to, ka "tad taču mēs nokristu", ir aktuālākas, nekā gribētos domāt. Konkrētības un tēlainības sintēzē izrāde sniedz vielu dažādām pārdomām.

Meitene ar valriekstu

Lietuviešu režisora Jona Terteļa sarakstītajai un iestudētajai filozofiskajai lugai *Zilā lapsa*, kas tiek spēlēta Dailes teātra Lielajā zālē, satura un estētikas atslēgvārds ir anime, respektīvi, japāņu animācijai raksturīgā tēlu sistēma un vizualitāte. Esmu gatavs atzīties, ka neesmu šīs estētikas speciālists, tāpēc varu analizēt to, ko redzu, bet baidos apgalvot, cik lielā mērā tas, ko redzam uz skatuves, izriet no specifiskā anime estētiskā kanona vai atbilst tam. Tomēr nav šaubu, ka viencēlienā, kas uzbur 14 gadu vecas meitenes ceļojumu fantāzijas pasaulē, faktiski tiek atveidots zināms iniciācijas akts, emocionālās transformācijas akts, ja gribam to definēt. Ceļojuma faktiskais iemesls ir tuva drauga zaudējums, un arī izrādes programmā gan aktieru, gan dažādu ekspertu tekstos dominē pārspriedumi par zaudējuma pārvarēšanu. Valrieksts, ko meklē galvenā varone Anna, ir simbols kaut kam būtiskam, kas saista meiteni ar pagātņi un bez kā viņa nevar nonākt

nākotnē. Rieksts kā simbols ir visai parocīgs: čaula slēpj saturu, un arī cilvēkiem un fantastiskajām būtnēm ārējais ietērps slēpj atšķirīgu būtību.

Īpaši būtības divējādību uzsver Daiņa Gaideļa un Alda Siliņa atveidotie sargi, kas programmiņā apzīmēti ar LBPS un SBPL. Viņi abi ir vizuāli līdzīgi, bet paši sevi definē atšķirīgi: tas, kurš izskatās pēc labā, īstenībā ir sliktais, un otrādi. Košie tēli, tāpat kā vēl daži citi, gan sirgst ar vienu kaiti, kas izrādes uztveri apgrūtina kopumā, – tie ir samērā abstrakti. Tēlu spilgtums pats par sevi piesaista uzmanību – tas attiecas gan uz Mārtiņa Meiera un Milēnas Miškēvičas Muzikantu un Cīnītāju, gan Katrīnas Grigas Tumšzaļo dāmu un Leldes Dreimanes Avotu dievieti, kā arī Artura Krūzkopa Zilo lapsu –, bet dramaturģiski izrādei nepiemīt izteikta virzība uz konkrētiem mērķiem, izņemot Annas sastapšanos ar bērnības draugu. Būtisks, no Karla Gustava Junga analītiskās psiholoģijas teju tiešā veidā patapināts tēls ir Ēna plastiski efektīgā Klāva Kristapa Košina izpildījumā, un tieši Ēna lielā mērā izrādās sižeta atrisinājuma atslēga, kas saista galveno varoni ar bērnības traumu. Valriekstam, kas Pamelas Butānes scenogrāfijā ir ieguvis palielinātas aprises, ir notikumu katalizatora loma. Annas ir divas – Rūtas Dišleres atveidotā stāstniece un Madaras Viļčukas meitene, kas dodas piedzīvojumā –, un šādu tēla sadalīšanu var attaisnot vienīgi ar vēlmi vienlaikus virzīt darbību un komentēt to.

Zilās lapsas trumpis ir tās vizualitātē – ilustratora Reiņa Pētersona, animatora Mindauga Arlinska, gaismu mākslinieka Juļus Kurša un scenogrāfes un kostīmu mākslinieces Pamelas Butānes sadarbībā. Svarīgs pienesums iestudējuma koftēlam ir Martīna Bjalobžeska mūzika un Manta Stabačinska kustību režija. Tomēr izrādes temporitms ir smagnējs un notikumiem piemīt zināma nekonkrētība ar pretenzijām uz simboliem un vispārinājumiem. Režisors programmiņā stāsta, ka viņa metode ir kolektīvā stāsta radīšana, iesaistot sižeta veidošanā arī aktierus. Taču stāsts, pieņemot filozofiskas pasakas veidolu, šo konkrēto pieredzi ir absorbējis.

Atbilstoši *Zilās lapsas* vēstījuma idejai lielākais un bīstamākais ļaunums ir Tukšums. Režisors Jons Tertelis skaidro, ka Zilā lapsa runā par emocionālo apzinātību. Novērojumi liecina, ka izrādi apmeklē arī bērni, kas, lietojot kolēģes Līgas Ulbertes terminoloģiju, ir Tutas lapsas auditorija, un viņiem izrādes satura zemteksti pilnīgi noteikti nav sasniedzami. Būtu lieliski, ja īstā mērķa grupa tomēr atrastu iespēju piedalīties Annas ceļojumā un vēlāk reflektēt par to.